

ETÜ SENTEZ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

ETU SYNTHESIS JOURNAL OF
ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

ISSUE . SAYI: 13/13

dergi.erkurum.edu.tr/iibf

ETÜ SENTEZ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

ETU SYNTHESIS
JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Haziran 2024, Sayı: 13
June 2024, Issue: 13

ETÜ SENTEZ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

**ETU SYNTHESIS JOURNAL OF ECONOMIC AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Sahibi / Publisher

Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Dekan, Prof. Dr. Engin ÖNER

Editör / Editor

Prof. Dr. Abdulkadir KAYA

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. Zeynep KARACA

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Şakir DIZMAN

Doç. Dr. Esra Sena TÜRKO

Doç. Dr. Fatih YILDIRIM

Prof. Dr. Gürkan ÇALMAŞUR

Doç. Dr. İkrâm Yusuf YARBAŞI

Doç. Dr. Yılmaz KAPLAN

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYGÜL

Doç. Dr. Burak BAŞKAN

İdare ve Yazışma Adresi/ All correspondence should be addressed to:

Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İİBF Dergisi Editörlüğü

Ömer Nasuhi Bilmen Mah. Havaalanı Yolu Cad. No:53 Yakutiye/Erzurum

Tel: +90 444 5 388 / 1018-2197

E-mail: etusentez@erzurum.edu.tr

Web adresi: <http://dergi.erzurum.edu.tr/iibf>

Yayımcı :

Erzurum Teknik Üniversitesi

ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Haziran ve Aralık olmak üzere altı aylık dönemlerde yılda 2 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına aittir.

Derginin tarandığı endeksler: asos endeks, idealonline, google scholar.

All responsibilities of the articles published belong to the authors

ETU Synthesis Journal of Economic and Administrative Sciences is an academic, internationally refereed journal which is published in 6 month periods, as 2 issues a year in June and December and accepts studies in both Turkish and English.

Indexes the journal is scanned: asos index, idealonline, google scholar.

Bilimsel Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Aqdas Afzal (Habib University)
Prof. Dr. Atılhan Naktiyok (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Bener Güngör (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilber Ulaş (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdiñç Altay (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan Kaygın (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Erick C Jones (University of Texas at Arlington)
Prof. Fadhel Kaboub (Denison University)
Prof. Dr. Gülizar Kurt Gümüş (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Güven Sayılğan (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Sarıtaş (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Ayyıldız (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Hendrik Van Den Berg (University of Massachusetts Amherst)
Prof. Hongkil (Sam) Kim (University of North Carolina at Asheville)
Prof. Dr. Hüseyin Özer (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhami Yücel (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Jonathan Joseph (University of Bristol)
Prof. Dr. Mehmet Cihangir (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Suphi Özçomak (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Coşkun (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer Yaylalı (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin Doğan (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Faruk İşcan (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Yılmaz (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ötüken Senger (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Rachel Tracey (Queen's University Belfast)
Ramakrishna Prasad Koganti (University of Texas at Arlington)
Dr. Randy Napier (University of Texas at Arlington)
Prof. Ruchira Sen (Jindal Global University)
Prof. Dr. Selahattin Kaynak (Samsun Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami Güney (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim Başar (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda Yapraklı (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Şuayip Özdemir (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yazar(lar) Author(s)	Makalenin Başlığı /Title of Paper	Sayfa No Page Numbers
Nihan Birincioğlu	İş Yaşamında Gelecek Zaman algısı Ölçeğinin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması / Turkish Reliability and Validity Study of Occupational Future Time Perspective Scale Makale Türü / Article Type : Research / Araştırma	1-16
Mehmet Yavuz Erjada Progonati	Avrupa Birliği İçin Kaçırılmış Bir Fırsat Olarak Arap Baharı / Arab Spring as a Missing Opportunity for European Union Makale Türü / Article Type : Complation / Derleme	17-30

DERGİNİN BU SAYISINDA KATKIDA BULUNAN HAKEMLERİN LİSTESİ

Prof. Dr. İlhami YÜCEL (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Prof. Dr. Tarhan OKAN (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Burak BAŞKAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Özge Gökçen ÇETİNDİŞLİ (Bursa Uludağ Üniversitesi)

İŞ YAŞAMINDA GELECEK ZAMAN ALGISI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI¹

Nihan Birincioğlu
Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
İşletme Bölümü,
e-mail: nihan.birincioglu@btu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2707-5091

DOI : 10.47358/sentez.2024.44
Makale Türü : Araştırma
Gönderim Tarihi: 12.01.2024
Revizyon Tarihi: 06.05.2024
Kabul Tarihi: 30.05.2024

Bu makaleye atıfta bulunmak için:
Birincioğlu, N. (2024). İş Yaşamında
Gelecek Zaman algısı Ölçeğinin
Türkçe Güvenirlilik ve Geçerlik
Çalışması. ETÜ Sentez İktisadi ve
İdari Bilimler Dergisi. Sayı: 13, 1-16.

Öz: Bu çalışma, Zacher ve Frese (2009) tarafından oluşturulan ve Zacher (2013) tarafından geliştirilen üç boyutlu İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı ölçeğinin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışmasının yapılmasını amaçlamaktadır. Çalışmanın örneklemini tam zamanlı çalışan 222 kamu personeli oluşturmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliği için keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış ve geçerlik sağlanmıştır. Ayrıca yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda, ölçek maddelerinin orijinal ölçekle paralel olarak olanaklara odaklanmak, algılanan kalan süre ve kısıtlamalara odaklanmak olmak üzere üç alt boyut altında toplandığı görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Keşfedici faktör analizi sonrasında uygulanan doğrulayıcı faktör analizi bulguları da kuramsal yapı ile tutarlı olan üç boyutlu yapının veri ile uyumunun tatminkâr olduğunu göstermektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak Türkçe uyarlaması yapılan, iş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinin tam zamanlı çalışanlar üzerinde uygulanabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği, güvenilirlik, geçerlik, keşfedici faktör analizi,

¹ Bu çalışma, 10-11 Eylül 2022 tarihlerinde İzmir’de düzenlenen 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresin’de sunulan bildirden geliştirilmiştir.

TURKISH RELIABILITY AND VALIDITY STUDY OF OCCUPATIONAL FUTURE TIME PERSPECTIVE SCALE

Nihan Birincioglu
Bursa Technical University, Faculty of
Humanities and Social Sciences,
Department of Business
Administration,
e-mail: nihan.birincioglu@btu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2707-5091

DOI :10.47358/sentez.2023.41
Article Type : Research
Application Date: 01.12.2024
Revision Date: 05.06.2024
Admission Date:05.30.2024

To cite this article:
Birincioglu, N. (2024).Turkish
Reliability and Validity Study of
Occupational Future Time
Perspective Scale. ETU Synthesis
Journal of Economic and
Administrative Sciences. Issue: 13, 1-
16.

This article was checked by

Abstract: This study aims to conduct a reliability and validity study of the Turkish adaptation of the three-dimensional Future Time Perspective Scale in Work Life, developed by Zacher and Frese (2009) and further refined by Zacher (2013). The sample of the study consists of 222 full-time public employees. Exploratory and confirmatory factor analyses were conducted for the structural validity of the scale, and validity was established. Additionally, as a result of the exploratory factor analysis conducted, it was observed that the scale items were grouped under three sub-dimensions, namely focusing on opportunities, focusing on perceived remaining time, and focusing on constraints, parallel to the original scale. The analyses revealed that the data were suitable for factor analysis. The findings of the confirmatory factor analysis conducted after the exploratory factor analysis also indicate that the three-dimensional structure consistent with the theoretical framework is satisfactorily aligned with the data. Based on these findings, it can be said that the Turkish adaptation of the Future Time Perspective Scale in Work Life is a valid and reliable measurement tool that can be applied to full-time employees.

Keywords: Occupational Future Time Perspective Scale, reliability, validity, exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis.

Jel Classification : D23, L29

GİRİŞ

Zaman insan hayatında her gün yenilenen, ancak sınırlı ve oldukça değerli bir olgudur. İş yaşamı bağlamında değerlendirildiğinde hem işletmeler hem de çalışanlar açısından zaman yine çok önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Ancak, burada zaman kavramı iki önemli özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, gerçek zaman; ikincisi ise algılanan zamandır. Bireyler zamanı somut tarihler açısından gerçek olarak ele alırken, iş yaşamında üstlendikleri iş yükü karşısında çoğunlukla gerçek zaman yerine algılanan zamana atıfta bulunurlar. Dahası, iş yaşamında bireyler zaman algılarına göre bazı davranışları gösterirken, bazılarında vazgeçerler. Diğer bir ifadeyle, bireylerin algıladıkları gerçekler değişkenlik gösterebilme potansiyeline sahiptir (Friman, 1999:6). Dolayısıyla, iş yaşamında örgütsel davranışların gösterilmesinde algılanan zaman kavramı önemli bir kavrama işaret etmektedir.

Son yıllarda işletmeler için esas rekabet avantajı yaratan kaynağın, ağırlıklı olarak çalışanlar olduğu üzerinde durulmaktadır. Söz konusu çalışanların tüm örgütsel faaliyetlerini, inandıkları zaman 'gerçekliğine' göre düzenledikleri düşünülürse bu durumun, işletmelerin stratejik faaliyetleri üzerinde dahi oldukça etkili olabileceği anlaşılacaktır. İşletmelere katma değer yaratan faaliyetlerin, çalışanların iş tanımlarının ötesinde genellikle görevleriyle doğrudan ilişkili olmayan ekstra konularda kendilerini geliştirme çabalarına dayandığı ileri sürülmektedir (Katz, 1964; Weikamp ve Göritz, 2016). Diğer bir ifadeyle, çalışanların resmi iş tanımlarında olmayan, isteğe bağlı ve işletmeye katma değer yaratan davranışları örgütsel vatandaşlık davranışı, rol ötesi veya rol dışı davranışları olarak adlandırılmakta (Organ ve Moorman, 1993) olup işletmelere avantaj sağlamaktadır. Ancak çalışanların rol ötesi davranış gösterme konusundaki istekliliklerinin yaş, motivasyon düzeyi ve işten ayrılma niyeti gibi çeşitli etkenlere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir (Paillé ve Grima, 2011; Arı, 2014; İyidemirci ve Aydın, 2018; Widarko ve Anwarodin, 2022). Bu noktada "iş yaşamında gelecek zaman algısı" olarak ele alınan kavram dikkat çekmektedir.

İş yaşamında gelecek zaman algısı, çalışanların gelecekteki iş yaşamlarında ne kadar sürelerinin kaldığına ve karşılaşılabilecekleri iş olanaklarının miktarına ilişkin algılarını ifade etmektedir (Zacher ve Frese, 2009). Psikoloji bilim dalı bünyesinde geliştirilen Sosyo-Duygusal Seçicilik Teorisi (SST), insanların gelecek zaman algılarını etkileyen çeşitli güdüleyicilerin olduğunu ileri sürmektedir (Carstensen, 2021). Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, kişilerin yaşları ilerledikçe gelişimsel güdülerin etkisinin azaldığı, ancak güvenlik, üretkenlik ve ilişki kurma konularındaki güdüleyicilerin etkisinin arttığı görülmektedir (Kooij vd., 2011). Ancak burada ifade edilen yaş, biyolojik yaştan ziyade kişilerin yaşamda ne kadar sürelerinin kaldığına ilişkin algıları olarak ele alınmaktadır (Weikamp ve Göritz, 2016). Zaman içinde SST, iş yaşamına ve örgütsel psikoloji alanına uygulanmaya başlamıştır (Kooij vd., 2011; Weikamp ve Göritz, 2016). Örgütsel psikolojinin genel olarak yaşam döngüsünü konu almadığını, ancak iş yaşamı üzerine odaklandığını söylemek mümkündür. Buradan hareketle, bu çalışmada da yaşam döngüsü tamamıyla değil, iş yaşamını içeren kısmıyla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla, Carstensen (1996) tarafından geliştirilen SST'den hareketle Husman ve Shell'in (1996; 2008) ileri sürdüğü gelecek

zaman algısı kavramı Zacher ve Frese (2009) tarafından iş yaşamında gelecek zaman algısı kavramı olarak örgütsel psikoloji ve örgütsel davranış alanında çalışılmaya başlanmıştır.

Bir çok çalışmada iş yaşamında gelecek zaman algısı ile iş tatmini, örgütsel bağlılık, motivasyon ve iş performansı gibi kavramlar arasında önemli ilişkilerin olduğu vurgulanmaktadır (Weikamp ve Göritz, 2016; Ho ve Yeung, 2016; Fasbender vd., 2019). Bu sebeple, iş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinin örgütsel davranış alanında önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Anlatılanlardan hareketle bu çalışmanın amacı söz konusu ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlilik çalışmalarının yapılması ve Türk literatürüne kazandırılmasıdır. Biyolojik yaştan ziyade kişilerin çalışma yaşamında ne kadar süreleri kaldığına olan algıları örgütsel davranış alanının birçok konusunu yakından ilgilendirmekte olup, bundan sonra yapılacak çalışmalar önemli bir değişken olarak kullanılabilir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu kısmında, ilgili ölçeğin temellendiği gelecek zaman algısı kavramı ve bu kavramın iş yaşamına uyarlanmış haliyle iş yaşamında gelecek zaman algısı kavramına yer verilmiştir.

Gelecek Zaman Algısı Kavramı

Gelecek zaman algısı, bireylerin hayatlarında geri kalan süreye ilişkin algılarını ifade etmektedir (Carstensen vd., 1999). Carstensen (1991) tarafından geliştirilen sosyo-duygusal seçicilik teorisine (SST) göre özellikle bilgi edinme, sosyal temas ve duygusal deneyimler gibi hedeflerin belirlenmesi ve takip edilmesinde zaman algısı önemli bir rol oynamaktadır. SST'ne göre, bireylerin geleceğe ilişkin kısıtlı süreleri kaldığına inanmaları halinde bilgi temelli hedeflerden ziyade daha sosyal içerikli hedefler ağır basmaktadır (Carstensen, 2006: 1914; Henry vd., 2017). Yapılan görgül çalışmalar, bireylerin yaşları ilerledikçe sosyal etkileşimlerin ve duygusal amaçların daha önemli hale geldiğini göstermiştir (Cate ve John, 2007). Burada "yaş" faktörü gelecek zaman algısının belirlenmesinde önemli bir faktördür. Ancak, kronolojik yaştan ziyade kişilerin yaşamlarındaki kalan süreye ilişkin algıları üzerinde durulmuştur (Carstensen, 2006: 1913). Yapılan çalışmalarda genellikle yaşça daha büyük bireylerin daha yakın gelecek zaman algısına sahip oldukları, daha genç bireylerin ise daha uzak gelecek zaman algısına sahip oldukları belirlenmiştir (Cheung vd., 2017: 3-4). Bu bağlamda, gelecek zaman algısı psikolojik zamanla ilişkilendirilmektedir (Passig, 2004; Nuttin ve Lens, 2014). Diğer bir ifadeyle, gelecek zaman algısı tüm bireylerin aynı şekilde paylaştığı zaman olgusunun fiziksel özelliğinden ziyade bireysel ve psikolojik bir süreç olarak ele alınmaktadır (Husman ve Shell, 2008: 166). Gelecek zaman algısı, bireylerin yakın veya uzak gelecekte ulaşmayı hedefledikleri amaçların şimdiki zaman eylemleri üzerindeki etkisi olarak da tanımlanabilmektedir (Lens ve Tsuzuki, 2005).

Gelecek zaman algısı kavramı, SST'ne dayanmaktadır. SST, bireylerin yaşamlarında geri kalan süreye ilişkin algılarını ve yaşa bağlı olarak sosyal davranışlarındaki değişimi açıklamaktadır (Carstensen, 2006). Aynı zamanda, SST bireylerin yaşamları süresince sahip oldukları sosyal motivasyonu anlamının bir yolunu sunmaktadır (Carstensen vd. 1999). Buradan

hareketle, bireylerin sahip oldukları motivasyon düzeylerine ve gelecek zaman algılarına göre davranışlarının değişiklik gösterebileceğini öne sürmek yerinde olacaktır.

Motivasyon kaynakları içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılmaktadır (Karimov ve Arslan, 2022). Gelecek zaman algısı da içsel motivasyon kaynağı olarak ele alınmaktadır (Brophy, 2004). Motivasyon yıllar boyunca giderek artan önemiyle iş yaşamı bağlamında oldukça sık ele alınan bir konu olma özelliği taşımaktadır. Çünkü işletmeler değerli, ikame edilemez ve taklit edilemez insan kaynaklarına sahip olmaları halinde sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamaktadırlar (Barney, 1995). Kaynak temelli yaklaşım ve stratejik insan kaynakları yönetimi anlayışının birbirini desteklemesi sonucu birçok kaynakta da işletmelere en önemli rekabet avantajı yaratan unsurun insan kaynakları olduğu ifade edilmektedir (Barney, 1991; Lado ve Wilson, 1994; Wright vd., 2011). İşletmeler sahip oldukları insan kaynaklarının motivasyon düzeylerini artırmak için yoğun gayret içinde bulunmaktadır çünkü ne kadar motive çalışanlara sahip olurlarsa o kadar daha fazla etkinliğe sahip olacaklarına inanmaktadırlar. Bu sebeple, işletmeler çalışanların motivasyon düzeylerini yükseltmek için her geçen gün yeni uygulamalar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, gelecek zaman algısı iş yaşamında önemle ele alınması gereken değerli bir kavram haline gelmiştir.

İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Kavramı

Son yıllarda yapılan çalışmalarda yaş ve iş çıktıları arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak üzere gelecek zaman algısı araştırılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, Seijts'in (1998) "The Importance of Future Time Perspective in Theories of Work Motivation" adlı çalışması gelecek zaman algısı kavramını iş yaşamı üzerinde ilk inceleyen çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Seijts (1998) çalışmasında, yaşça daha büyük çalışanların iş yaşamlarında kalan süreyi daha genç meslektaşlarına göre nispeten daha kısıtlı olarak algıladıklarını vurgulamaktadır. Ancak 2009 yılına kadar gelecek zaman algısını iş yaşamı bağlamında ele alan görgül bir çalışmaya rastlanmamıştır (Henry vd., 2017). 2009 yılında ise Zacher ve Frese bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışanların kariyer hayatlarında kalan sürelerine ve olanaklarına ilişkin algılarını "occupational future time perspective" kavramıyla ifade etmişlerdir. Zacher (2013) daha sonra yaptığı çalışmasıyla söz konusu kavramı biraz daha geliştirmiştir. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi, araştırma yöntemi kısmında iş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeği başlığı altında verilecektir. Bu kavram, Türk literatüründe ise ilk kez Birincioğlu (2018) tarafından "iş yaşamında gelecek zaman algısı" olarak yer almıştır. Bu noktada, kavramın Türkçe'ye çevirisi esnasında önemli bir noktaya vurgu yapılmalıdır. Moda mod çeviri yapıldığı takdirde "occupational" kavramı Türkçe olarak "mesleki" kavramına denk gelmektedir ancak, bazen farklı diller arasında yapılan çeviriler esnasında anlam kaymaları olabilmektedir. Gelecek zaman algısı kavramının iş yaşamı bağlamında ele alındığı çalışmalar derinlemesine incelendiğinde bireylerin sadece tek bir mesleği sürdürmeleri değil, farklı meslekler dahi olsa toplam süre olarak çalışma yaşamında buldukları sürenin kastedildiği dikkat çekmektedir.

İş yaşamında gelecek zaman algısı, bireylerin kariyer yolları boyunca iş yaşamlarında kalan sürelerine ve olanaklarına ilişkin algıları olarak ifade edilmektedir (Henry vd., 2017). Bir bireyin

tüm kariyer yolu ele alındığında kavramın anlamsal olarak en iyi karşılığının bu şekilde olduğu düşünülmüştür. Bunun yanında, iş yaşamında gelecek zaman algısı, yaşam döngüsünde ele alınan gelecek zaman algısı gibi yaşa göre değişiklik gösterebilmekte ve farklı sonuçlara sebebiyet verebilmektedir (Weikamp ve Göritz, 2015). Yaş genellikle iş yaşamında kalan süreyle ters orantılı bir ilişkiye sahiptir (Zacher ve Frese, 2009; Weikamp ve Göritz, 2015). Ancak, yaş iş yaşamında kişilerin gelecekte muhtemel olarak algıladıkları olanakları ile çok güçlü bir ilişkiye sahip değildir. Çünkü iş yaşamında algılanan olanakların, yaş dışında işin özellikleri gibi farklı değişkenlerden de etkilendiği düşünülmektedir (Zacher ve Frese, 2009).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği

İlk olarak “future time perspective” kavramı Türkçe’ye “gelecek zaman algısı” olarak çevrilmiş olup, eğitim bilimlerinde kullanılmak üzere Husman ve Shell (1996) tarafından Gelecek Zaman Algısı Ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçek, 2008 yılında Avcı tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ancak, söz konusu ölçek bireylerin yaşam döngüsü içerisinde genel olarak kalan süreye ilişkin algılarını odak noktasına almakla birlikte yapı ve boyutlar açısından Zacher ve Frese’in (2009) bu kavramı davranış bilimlerinde ve iş yaşamı bağlamında ölçümleyebilmek üzere geliştirdikleri İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği’nden oldukça farklı bir yapıdadır. Buradan hareketle bu çalışmada, Zacher ve Frese (2009) tarafından oluşturulan, Zacher (2013) tarafından daha da geliştirilen İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeğinin tam zamanlı çalışanlar üzerinde uygulanabilecek formunun Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır.

İş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinin temelinde genel yaşam döngüsünü ifade eden gelecek zaman algısı ölçeği bulunmaktadır. Literatürde bu ölçekleri tekli, ikili veya üçlü boyutlarla ele alan çeşitli çalışmalar olmakla birlikte, alt boyutların isimlendirilmesi noktasında benzerlikler görülmektedir. Genel yaşam döngüsü bağlamında gelecek zaman algısı ölçeği Cate ve John (2007) tarafından olanaklara odaklanmak ve sınırlamalara odaklanmak olmak üzere iki boyutlu olarak ele alınmıştır. Olanaklara odaklanmak, bireylerin iş yaşamlarında kalan amaçlarına, fırsatlarına ve olanaklarına ilişkin algılarını ifade ederken; sınırlamalara odaklanmak bireylerin iş yaşamlarında karşılaştıklarını düşündükleri engellere dair algılarını kapsamaktadır (Cate ve John, 2007). Zacher ve Frese (2009: 489) ise konuyu iş yaşamı bağlamına taşıyarak, ölçeği olanaklara odaklanmak ve kalan süre olmak üzere 6 maddeli ve iki boyutlu bir yapı olarak ileri sürmüşlerdir. Daha önceden açıklanmayan “kalan süre”, bireylerin istihdamdan çekilmeden, diğer bir ifadeyle emekliliğe ayrılmadan önce iş yaşamı bağlamında ne kadar süreleri kaldığına dair inançları olarak ifade edilmiştir (Zacher ve Frese, 2009). Ardından, ölçeği tek boyut olarak değerlendiren araştırmalar da literatürde mevcuttur (Zacher vd., 2010; Kooij ve Zacher, 2016). Fakat literatürde yaygın etkiye sahip çalışmalarda tek boyutlu yapıya sahip ölçekler çok fazla ilgi görmemiş, söz konusu değişkenleri açıklamakta zayıf kalmışlardır. Zacher’in (2013) çalışmasında ise, İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği daha da geliştirilmiştir. Zacher (2013) Carstensen ve Lang

(1996; Lang ve Carstensen, 2002) tarafından geliştirilen gelecek zaman algısı ölçeğindeki 10 maddenin de başına Zacher ve Frese'in (2009) yaptığı gibi "occupational" kelimesini ekleyerek 10 maddeli ve üç boyutlu bir yapıya kavuşmuştur. Bu boyutlar: algılanan kalan süre, olanaklara odaklanmak ve sınırlamalara odaklanmaktır (Zacher, 2013: 1149). Ayrıca, ölçeğin her bir ögesi 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da Zacher'in (2013) çalışmasında ele aldığı şekliyle söz konusu ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini bir kamu kurumundaki tam zamanlı çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihte belirtilen kurumun kadrolu ve tam zamanlı çalışan sayısı 403 olarak tespit edilmiş olup, 292 kişiye ulaşılarak anket dağıtılmıştır. Bireylerin araştırmaya katılımları gönüllülük esasına dayalı olup katılmaları halinde verilecek cevapların gizli tutulacağı ifade edilmiştir. Veriler basılı anket formu aracılığıyla, ilgili kurumdan alınan izin sonrasında toplanmıştır. Ardından, eksik ve hatalı anketler araştırmadan çıkarılarak geriye kalan 222 anket üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini toplamak amacıyla kullanılan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, çalışanların iş yaşamında gelecek zaman algılarını ölçmek amacıyla Zacher (2013) tarafından oluşturulan 10 maddelik "İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı" ölçeği yer almıştır. Bu maddelerin 3 tanesi ters kodlanan maddelerdir. Ölçekte yer alan ifadeler, orijinal ölçekle benzer şekilde "kesinlikle katılmıyorum=1" ifadesinden, "kesinlikle katılıyorum=5" ifadesine kadar 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise, anketi cevaplayan kişilerin demografik özelliklerini ortaya koymak üzere 6 adet soru bulunmaktadır. Bunlar, çalışanların cinsiyet, doğum yılı, medeni durum, toplam iş tecrübesi, öğrenim durumu ve genel olarak sağlık durumlarına ilişkin düşünceleridir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizi kamu sektöründe tam zamanlı çalışanlardan oluşan bir örnekleme (n=222) yürütülmüştür.

Verilerin Analizi

Ölçeğe uygulanacak geçerlilik için keşfedici faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ardından, Cronbach alfa katsayısı hesaplanarak ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bu aşamasında katılımcıların demografik özelliklerine ve sonrasında ölçeğe ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 1'de araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	67	30,2
Erkek	155	69,8
Yaş		
18-25	2	0,9
26-30	24	10,8
31-35	48	21,6
36-40	49	22
41-45	55	24,8
46-50	27	12,2
51 ve üzeri	17	7,7
Medeni Durum		
Evli	174	78,4
Bekâr	48	21,6
Toplam İş Tecrübesi		
1-5 yıl	34	15,3
6-10 yıl	68	30,6
11-15 yıl	55	24,8
16-20 yıl	25	11,3
21 yıl ve üzeri	40	18
Öğrenim Durumu		
İlköğretim	12	5,4
Ortaöğretim	15	6,8
Lise	49	22,1
Ön Lisans	29	13,1
Lisans	102	45,9
Lisansüstü	15	6,8
Sağlık Durumu ile İlgili Düşüncesi		
Çok kötü	7	3,2
Kötü	3	1,4
Orta	49	22,1
İyi	97	43,7
Çok iyi	52	23,4
Mükemmel	14	6,3
Toplam	222	100

Tablo 1'e göre katılımcıların %30,2'si kadın, %69,8'i erkektir. Yaş aralığına bakıldığında, %21,6'sı 31-35, %22'si 36-40, %24,8'i ise 41-45 yaş aralığındadır. Diğer bir ifadeyle, %68,4'ü 31-45 yaş aralığı oluşturmaktadır ki aktif çalışma yaşamı düşünüldüğünde bu sonuç beklenen bir durumdur. Katılımcıların %78,4'ü evlidir. Toplam iş tecrübeleri incelendiğinde katılımcıların %30,6'sının 6-10 yıl aralığında, %24,8'inin ise 11-15 yıl aralığında olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu açısından %45,9'u lisans mezunudur. Araştırma konusu için önemli olan değişkenlerden biri olarak katılımcıların kendi sağlık durumlarına ilişkin düşünceleri ise, %43,7 ile "iyi" olarak belirtilmiştir.

5.1. Dil Geçerliliği

İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği dil geçerliliği kapsamında ilk olarak Türkçe ve İngilizce'yi iyi düzeyde bilen ve alan bilgisine sahip 3 akademisyen tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiştir. Ardından yazar bu çeviri maddelerini dil bilgisi ve anlaşılabilirlik açısından değerlendirip tek bir form haline getirmiştir. Daha sonra ise bu form başka bir akademisyen tarafından Türkçe'den İngilizce'ye çevrilmiş ve Türkçe formunun orijinal ölçek maddeleriyle tutarlılığı incelenmiştir. Orijinal ölçek maddeleriyle uygunluğuna karar verilen çeviri maddelerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan ölçeğin etik onayı Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından verilmiştir.

5.2. Yapı Geçerliliği

"İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı" ölçeğinin yapı geçerliliğinin araştırılması için öncelikle normallik değerleri incelenmiştir. Toplam 222 (n) gözlemden oluşan veri grubu için Mardia katsayısının basıklık değeri 3,771 ve C.R. değeri (z-değeri) 2,788 olarak elde edilmiştir. Bu durumda verinin çoklu normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir.

Ölçeğin yapı geçerliliğinin incelenmesi için keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Keşfedici faktör analizi, hangi değişken gruplarının hangi faktör ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu test etmek için kullanılırken, doğrulayıcı faktör analizi belirlenen k sayıda faktöre katkıda bulunan değişken gruplarının bu faktörler ile yeterince temsil edilip edilmediğini tespit etmeyi amaçlamaktadır (Aytaç ve Öngen, 2010:16). Bu yönüyle, doğrulayıcı faktör analizi ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmaktadır (Bayram, 2016: 42). Keşfedici faktör analizinde örneklem yeterliliğinin ortaya koyulması için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçümü yapılmaktadır. KMO değerinin 1'e yakın olması ve Barlett Testi'nin p değerinin 0,05'ten küçük olması faktör analizinin yapılabirliğini göstermektedir. Faktör türetme tekniği olarak temel bileşenler analizi belirlenmiştir. KMO ve Barlett testi sonuçlarına bakıldığında, veri grubunun keşfedici faktör analizi yapılması uygun gözükmektedir (KMO: 0,786; Barlett's p:0,00). Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi %71,8 bulunmuştur. Elde edilen maddelere ait faktör yükleri 0,72 ile 0,89 arasında değişmektedir.

İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği'nin yapılan keşfedici faktör analizi ile üç boyutlu bir model olduğu ortaya koyulmuştur. Üç boyutlu modelin keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 2'de verilmektedir. Üç boyutlu ölçeğin ilk boyut faktör yükleri 0,81 ile 0,89; ikinci boyutunun

faktör yükleri 0,72 ile 0,83 ve üçüncü boyutunun faktör yükleri 0,73 ile 0,87 arasında değişmektedir.

Tablo 2: İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Ölçek İfadeleri	FOO	RT	FOL
1	İş yaşamımda gelecekte beni birçok fırsat bekliyor.	,871		
2	Gelecekte iş yaşamımda kendime pek çok yeni hedef koymayı umuyorum.	,833		
3	İş yaşamımda geleceğim olanaklarla doludur.	,889		
4	İş yaşamımla ilgili gelecekte istediğim her şeyi yapabilirim.	,807		
5	İş yaşamımla ilgili gelecekte sadece sınırlı imkânlar bulunmaktadır. (R)		,720	
6	İş yaşamımla ilgili yeni planlar yapmak için daha çok zamanım var.		,721	
7	İş yaşamımı sürdürebileceğim daha uzun bir süre beni bekliyor.		,828	
8	İş yaşamımda gelecek bana sonsuz gibi görünüyor.			,731
9	İş yaşamımda sona yaklaştığımı hissediyorum. (R)			,836
10	Yaşım ilerledikçe, iş yaşamımda zamanın sınırlı olduğu hissine kapılıyorum. (R)			,872

Tablo 3’de İş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeği ile ilgili bu değerlerin kabul edilebilir düzeyde olmasının ardından yapısal modelin test edilebilmesi için faktör yapısının doğrulayıcı faktör analizinin uygulanması gerekmektedir. Ölçeğe ilişkin cronbach alfa değerleri üç boyut için sırasıyla 0,737; 0,894 ve 0,743 olarak bulunmuştur. Bir ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,70 ve üstü olduğunda iç tutarlılık güvenirliliğinin yüksek olduğu söylenebilir (Andy, 2009). Bu bulgu ölçeğin orjinal formunun iç güvenirlilik değerleriyle de tutarlılık göstermektedir. Buradan hareketle, ölçeğin Türkçe’ye çevrilmiş formunun güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 3. DFA Sonuçlarına İlişkin Bulgular (N=222)

İstatistikler	İGZA	Kabul Edilebilir Aralık
χ^2 /df	2,690	$0 < \chi^2 /df \leq 5$
GFI	0,94	$0,90 \leq GFI < 1,0$
CFI	0,95	$0,95 \leq CFI < 1,0$
RMSEA	0,08	$0 < RMSEA \leq 0,08$

RMSEA= Root Mean Square Error of Approximation (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü);;
GFI= Goodness of Fit (İyilik Uyum İndeksi); CFI=Comparative Fit Index (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)

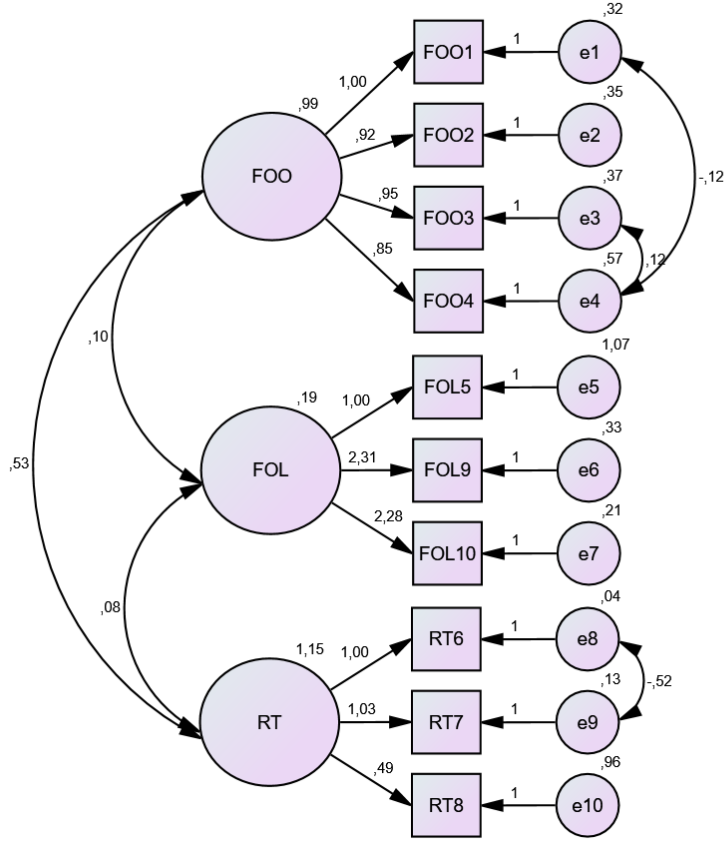
Kaynak: Hu ve Bentler, 1995; Bayram, 2016

Doğrulayıcı faktör analizi, ileri düzey araştırmalarda sıkça kullanılan gizli değişkenler ile ilgili teorilerin test edilmesine dayanmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Doğrulayıcı faktör analizi, önceden belirlenmiş bir yapının doğruluğunu belirlemeyi amaçlamaktadır (Karagöz, 2019: 1067). İş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinde gözlenebilen her bir değişkenin gizil değişkenlerle istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon ilişkisinin olması beklenmektedir.

Şekil 1’de gizil değişkenin gözlenen değişkenleri açıklamasına ilişkin t değerleri oklar üzerinde gösterilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, bir tanesi hariç 2,31 ile 0,85 arasında sonuçlara ulaşıldığı ve tüm maddelerin anlamlı düzeyde t değeri sunduğu görülmektedir. Keşfedici faktör analizi sonuçlarından sonra, iş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinde DFA analizi bulguları da kuramsal yapı ile tutarlı olan üç boyutlu yapının veri ile uyumunun tatminkâr olduğunu göstermektedir.

5.3. Güvenirlik

İş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach Alfa iç tutarlılık analizi uygulanmıştır. Ölçeğin alt boyutları için elde edilen cronbach alfa değerleri RT için, 0,737; FOO için 0,894 ve FOL boyutu için 0,743 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alfa değerlerinin 0,70 ve üzeri olması sonucunda, bu katsayıların ölçeğin içsel tutarlılığına kanıt sağladığını görülmektedir. Dolayısıyla, ölçeğin tüm maddeleri ile güvenilir ölçme düzeyine sahip olduğu söylenebilmektedir. Analizlere göre ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucunda iş yaşamında gelecek zaman algısı ölçeğinin üç boyut ile uygun bir faktör yapısı gösterdiği bulunmuştur.

Şekil 1. T Değerleri Diyagramı

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Zacher (2013) tarafından geliştirilen İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeğinin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Söz konusu ölçek öncelikli olarak Carstensen ve Lang (1996; Lang ve Carstensen, 2002) tarafından genel yaşam döngüsü bağlamında uygulanmak üzere 10 adet ifadeyi içerecek şekilde geliştirilmiştir. Ardından Zacher ve Frese (2009), Carstensen ve Lang (1996)'ın geliştirmiş olduğu ölçeğin toplam 6 adet maddesinin başına “occupational” kelimesini ekleyerek iki boyutlu yapıya sahip bir ölçek geliştirmişlerdir. Bu maddeler, “iş yaşamımda gelecekte beni birçok fırsat bekliyor”, “gelecekte iş yaşamımda kendime pek çok yeni hedef koymayı umuyorum” ve “iş yaşamımda geleceğim olanaklarla doludur” olmak üzere olanaklara odaklanma boyutu kapsamında; “iş yaşamımda sona yaklaştığımı hissediyorum”, “iş yaşamımda gelecek bana sonsuz gibi görünüyor” ve “yaşım ilerledikçe, iş yaşamımda zamanın sınırlı olduğu hissine kapılıyorum” maddeleri kalan süre

kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Ardından Zacher (2013) çalışmasında Zacher ve Frese'in (2009) izlediği yola benzer olarak Carstensen ve Lang'in (1996) çalışmasındaki 10 maddeyi ele alarak başlarına "occupational" ifadesini eklemiş ve İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeğini olanaklara odaklanmak, algılanan kalan süre ve sınırlamalara odaklanmak olmak üzere üç boyutlu ve 10 maddeli bir yapıya kavuşturmuştur. Ölçeğin bu haliyle literatürde sıklıkla kabul gördüğü dikkat çekmektedir. İlgili konunun örgütsel davranış alanında bir çok farklı kavramla ilişkili olduğunu göz önüne alındığında mevcut uyarlama çalışmasının önemli bir ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 222 tam zamanlı kamu çalışanında veri toplanarak İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda, ölçeğin ölçülmek istenen yapıyı ne derece doğru ölçtüğüne (geçerlik) ve bu yapıyı ölçerken ne derece tutarlı sonuçlar verdiği (güvenirlik) bakılarak Türkçe uyarlama çalışması gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeğinin keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri ile iç tutarlılık güvenilirliği analizi birlikte değerlendirildiğinde, bulgular Türkiye'de tam zamanlı çalışan bireylerin oluşturduğu bir örneklem için iş yaşamında gelecek zaman algısını ölçmek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğuna işaret etmektedir. Bu ölçeğin orijinaline uygun olarak üç boyutlu yapısı ile Türkçe literatüre kazandırılması, alanda sağlayacağı uygulama kolaylığı açısından değerli görülmektedir. Dolayısıyla, bu ölçeğin örgütsel davranış alanındaki araştırmalarda, özellikle yaş ve zaman değişkeninin biyolojik veya fiziksel özelliğinden ziyade psikolojik özelliğinin öne çıktığı çalışmalarda kullanılması önerilir. Türkçe uyarlaması yapılan bu ölçek meslek grubu farketmeksizin çalışma yaşamındaki tam zamanlı çalışanlar üzerinde kullanılabilir.

KAYNAKLAR

- Arı, G. (2014). *Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: 4 Ve 5 Yıldızlı Otel Uygulaması.*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Avcı, S. (2008). *Öğretmen Adaylarının, Gelecek Zaman Algıları, Akademik Alandaki Arzularını Erteleme Konusundaki İsteklilikleri, Algılanan Araçsallıkları, Sosyo-Ekonomik Düzeyleri ve Akademik Başarıları Arasındaki Açıklayıcı ve Yordayıcı İlişkiler Örüntüsü.* Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Barney, J. B. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management.* 17(1), 99-120.
- Barney, J. B. (1995). Looking Inside For Competitive Advantage. *Academy of Management Executive.* 9(4), 49-61.
- Bayram, N. (2016). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları.* Ezgi Kitabevi. Bursa.
- Birincioğlu, N. (2018). *Örgütsel Davranış Odaklı Yönetmel Yaklaşımlar.* Ed. Aydoğan, E.. Gazi Kitabevi. Ankara.
- Brophy, J. (2004). *Motivating Students to Learn Lawrence.* Lawrence Erlbaum Associates Publishers. 2. Baskı. London.
- Carstensen, L. L. (1991). *Selectivity Theory: Social Activity in Life-Span Context.* Ed. Warner Schaie, K. Annual Review of Gerontology and Geriatrics içinde (195-217). Springer. New York.
- Carstensen, L. L. (2006). The Influence of a Sense of Time on Human Development. *Science, New Series.* 312(5782), 1913-1915.
- Carstensen, L. L. (2021). Socioemotional selectivity theory: The Role of Perceived Endings in Human Motivation. *The Gerontologist.* 61(8), 1188-1196.
- Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. ve Charles, S. T. (1999). Taking Time Seriously: A Theory of Socioemotional Selectivity. *American Psychologist.* 54(3), 165-181.
- Cate, R. A. ve John, O. P. (2007). Testing Models of the Structure and Development of Future Time Perspective: Maintaining a Focus on Opportunities in Middle Age. *Psychology and Aging.* 22(1), 186-201.
- Cheung, F., Yeung, D. Y. ve Wu, A. M. S. (2019). Occupational Future Time Perspective and Successful Aging at Work. *Journal of Career Development.* 46(1), 3-16.
- Erkuş, A. (2013). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci,* Seçkin Yayıncılık. 4. Baskı, Ankara.
- Fasbender, U., Wöhrmann, A. M., Wang, M. ve Klehe, U. (2019). Is the Future still Open? The Mediating Role of Occupational Time Perspective in the Effects of Career Adaptability and Aging Experience on Late Career Planning. *Journal of Vocational Behavior.* 111, 24-38.

- Friman, H., (1999). Perception Warfare: A Perspective for the Future, Discussion paper, The Swedish National Defence College. *Department of Operational Studies, Stockholm*. 1-9.
- Henry, H., Zacher, H. ve Desmette, D. (2017). Future Time Perspective in the Work Context: A Systematic Review of Quantitative Studies. *Frontiers in Psychology*. 8(413), 1-22.
- Husman, J.E., Shell, D.F. (2008). Beliefs and Perceptions about the Future: A Conceptualization and Measurement of Future Time Perspective. *Journal of Psychology and Education*, 18(2), 166-175.
- İyidemirci, H. & Aydınlan, B. (2018). Motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma; Ostim Organize Sanayi Bölgesi Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 131-144.
- Karimov, S. & Arslan, P. D. M. (2022). Yabancı Dil Olarak Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Öğrenci Motivasyonunun Sağlanmasında Kullanılan Yöntemler. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*, 8(15), 250-265.
- Katz, D. (1964). Motivational Basis of Organizational Behavior. *Behavioral Science*. 9, 131-146.
- Kooij, D.T.A.M., de Lange, A. H., Jansen, P.G.W., Kanfer, R. & Dikkers, J.S.E. (2011). Age and Work-Related Motives: Results of a Meta-Analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 32(2), 197-225.
- Kooij, D.T.A.M., ve Zacher, H. (2016). Why and When do Learning Goal Orientation and Attitude Decrease with Aging? The Role of Perceived Remaining Time and Work Centrality. *Journal of Social Issues*. 72(1), 146-168.
- Lado, A. A. ve Wilson, M. C. (1994). Human Resource Systems and Sustained Competitive Advantage: A Competency Based Perspective. *Academy of Management Review*. 19(4), 699-727.
- Lang, F. R. ve Carstensen, L. L. (2002). Time Counts: Future Time Perspective, Goals, and Social Relationships. *Psychology and Aging*, 17(1), 125-139.
- Lens, W., & Tsuzuki, M. (2005). The Role of Motivation and Future Time Perspective in Educational and Career Development. *Psychologica*. 46, 29-42.
- Nuttin, J. ve Lens, W. (2014). *Future Time Perspective and Motivation: Theory and Research Method*. Psychology Press. New York.
- Organ, D. ve Moorman, R. (1993). Fairness and Organizational Citizenship Behavior: What are the Connections?. *Social Justice Research*, 6(1), 5-18.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2014). *OECD Employment Outlook 2014*. OECD Publishing.
- Seijts, G. H. (1998). The Importance of Future Time Perspective in Theories of Work Motivation. *The Journal of Psychology*. 132(2), 154-168.

- Paillé, P., & Grima, F. (2011). Citizenship and Withdrawal in The Workplace: Relationship Between Organizational Citizenship Behavior, Intention To Leave Current Job And Intention to Leave The Organization. *The Journal of Social Psychology*. 151(4), 478-493.
- Passig, D. (2004). Future Time Span as a Cognitive Skill in Future Studies. *Future Research Quarterly*. 19(4), 27-47.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating The Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-Of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*. 8(2), 23-74.
- Weikamp, J. G. ve Göritz, A. S. (2016). Organizational Citizenship Behaviour and Job Satisfaction: The Impact of Occupational Future Time Perspective. *Human Relations*. 9(11), 2091-2115.
- Widarko, A., & Anwarodin, M. K. (2022). Work Motivation and Organizational Culture on Work Performance: Organizational Citizenship Behavior (OCB) As Mediating Variable. *Golden Ratio of Human Resource Management*. 2(2), 123-138.
- Wright, P. M., Dunford, B. B. ve Snell, S. A. (2001). Human Resources and the Resource Based View. *Journal of Management*. 27(6), 701-721.
- Zacher, H. (2013). Older Job Seekers' Job Search Intensity: The Interplay of Proactive Personality, Age and Occupational Future Time Perspective. *Aging and Society*, 33(7), 1139-1166.
- Zacher, H. ve Frese, M. (2009). Remaining Time and Opportunities at Work: Relationships Between Age, Work Characteristics, and Occupational Future Time Perspective. *Psychology and Aging*. 24(2), 487-493.
- Zacher, H., Heusner, S., Schmitz, M. Zwierzanska, M. M. ve Frese, M. (2010). Focus on Opportunities as a Mediator of the Relationships Between age, Job Complexity, and Work Performance. *Journal of Vocational Behavior*, 76(3), 374-386.

AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN KAÇIRILMIŞ BİR FIRSAT OLARAK ARAP BAHARI¹

Mehmet Yavuz
Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman
Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü,
e-mail: mjmtvz3260@gmail.com,
ORCID:0000-0001-8659-3713

Erjada Progonati
Doç. Dr., Süleyman Demirel
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü,
e-mail: erjadaprogonati@sdu.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-9198-1139

DOI :10.47358/sentez.2024.45
Makale Türü : Derleme
Gönderim Tarihi: 17.05.2024
Düzeltilme Tarihi: 19.06.2024
Kabul Tarihi: 25.06.2024

Bu makaleye atıfta bulunmak için:
Yavuz, M. ve Progonati, E.
(2024).Avrupa Birliği İçin Kaçırılmış
Bir Fırsat Olarak Arap Baharı. ETÜ
Sentez İktisadi ve İdari Bilimler
Dergisi. Sayı: 13, 17-30.

Öz: Arap Baharı uluslararası düzeyde önemli olaylardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği (AB) açısından Maastricht Antlaşması ile getirilmiş olan Ortak Güvenlik ve Dış Politikası, Lizbon Antlaşması ile birlikte kapsamı genişletilerek daha etkin, devam ettirilebilir bir Avrupa dış politikasından söz etmek mümkün kılınmıştır. 2010'un sonunda Arap ayaklanmaları başladığında, AB'nin bu ayaklanmanın yaşandığı Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde Lizbon Antlaşması sonrası yeni dış politikası ve buna yönelik araçlarını bölge bazında uygulama açısından önemli bir fırsat alanı olarak görülmüştür. Aynı zamanda söz konusu bölge AB için önemli bir stratejik bölge olmasından dolayı, Birlik açısından bu bölgenin geleceğini şekillendiren aktör olma fırsatı doğmuştur. Ancak bu ülkelerin mevcut durumu ve uygulanan politikaların sonuçlarına bakıldığı zaman AB'nin aktif dış politika uygulama ve söz konusu ülkelere demokratik geçişlere yardımcı olma şansını kaybettiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Avrupa Birliği, AB
Dış Politika Araçları

Jel Kodları: N40, N44, N45

¹ Bu çalışma ETÜ I. Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

ARAB SPRING AS A MISSING OPPORTUNITY FOR EUROPEAN UNION

Mehmet Yavuz
Graduate Student, Suleyman
Demirel University, Institute of
Social Sciences,
e-mail: mjmtvz3260@gmail.com,
ORCID:0000-0001-8659-3713

Erjada Progonati
Assoc. Prof., Suleyman Demirel
University, Faculty of Economics
and Administrative Sciences,
Department of International
Relations,
e-mail: erjadaprogonati@sdu.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-9198-1139

DOI :10.47358/sentez.2024.45
Makale Türü : Compilation
Application Date: 05.17.2024
Revision Date: 06.19.2024
Admission Date:06.25.2024

To cite this article:
Yavuz, M. and Progonati, E. (2024).
Arab Spring as a Missing
Opportunity for European Union.
ETU Synthesis Journal of Economic
and Administrative Sciences. Issue:
13, 17-30.

This article was checked by

Abstract: The Arab Spring appears as one of the important events at the international level. For the European Union (EU), the Common Foreign and Security Policy, which was introduced with the Maastricht Treaty, was expanded with the Lisbon Treaty, making it possible to talk about a more effective sustainable European foreign policy. When the Arab uprisings began in late 2010, it was seen as an important opportunity for the EU to implement its new post-Lisbon Treaty foreign policy and its new foreign policy instruments on a regional basis in the Middle East and North Africa region where this uprising took place. At the same time, since the region in question is an important strategic region for the EU, the Union has the opportunity to be an actor shaping the future of this region. However, when we look at the current situation of these countries and the results of the policies implemented, it is possible to say that the EU has lost the chance to implement an active foreign policy and help democratic transitions in these countries.

Keywords : Arab Spring, European Union, EU Foreign Policy Instruments

Jel Classification : N40, N44, N45

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin (AB) uluslar üstü kimliğiyle kurumsal temelde bölgesel ittifakların en başarılı örneklerinden biri olduğu kuşkusuzdur. Üstelik AB'nin etki alanı Avrupa topraklarının ötesine geçmektedir; dolayısıyla uluslararası arenadaki yerini sadece Avrupa ve çevresi ile sınırlamak mümkün değildir. Özellikle AB'nin sınırlarının güvenliğini sağlama kapsamında ortaya çıkardığı "AB Küresel Stratejisi" bu bağlamda değerlendirilebilmektedir. Bu strateji, AB'nin dış politika ve güvenlik politikaları çerçevesinde, diplomasi, kalkınma yardımları ve ekonomik işbirliği gibi yumuşak güç araçlarını kullanarak sorunları AB sınırlarına ulaşmadan çözmeyi hedeflemekte ve sorunları AB sınırına ulaşmadan yerinde çözmek anlamına gelmektedir. AB bahsedilen yumuşak güç araçlarını; insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve demokrasi sorunlarının çözümünde etkin olarak kullanmayı hedeflemektedir. Manners normatif gücün üç farklı anlamını "normatif teoriye yaptığı vurgu, maddi veya fiziksel olmaktan çok düşünsel bir güç biçimi ve ideal tipte bir küresel aktörün karakterizasyonu" olarak açıklamaktadır (Manners, 2013, s. 308-309).

Öte yandan AB'nin komşularıyla kurduğu ilişkilerde demokrasi söylemi her zaman mevcut olmuştur. Arap Baharı'ndan önce AB, komşularıyla ilişkilerini geliştirmenin temeli olarak ortak değerler üzerinde ısrar etmiştir. Bu ilişkiler, ağırlıklı olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) ülkeleri olmak üzere, AB'nin sınırlarındaki güvenlik ve istikrar endişeleri tarafından şekillendirilmiştir (Dandashly, 2015, s. 37). Buna bağlı olarak ODKA ülkeleri, gerek jeopolitik gerekse ekonomik açıdan AB için önemli bir bölgede yer almıştır. Bu bölgenin sahip olduğu karmaşık yapı, AB üye devletlerinin bu yapıyla başa çıkması açısından bir zorluk olarak görülmüştür. Bu bağlamda Arap Baharı'ndan sonra AB, komşularına karşı politikasının merkezine normatif bileşeni yerleştirmiştir. Füle'ye göre AB, Arap baharı sürecinden sonra komşularına karşı politikasının merkezine normatif bileşenleri diğer bir değişle AB değerlerini yerleştirmiştir. Bu kapsamda demokratik meşruiyetten yoksun ve istikrarlı görünen rejimleri desteklemekten geri durmamıştır (Füle , 2011).

Ancak özellikle Lizbon Antlaşması ile küresel aktör kimliğini güçlendirerek uluslararası arenada yer alan AB'nin, ABD, Rusya ve Çin gibi diğer küresel aktörlerle karşılaştırıldığında ne düzeyde etkili olduğu literatürde bir araştırma konusudur (Gümüş, 2022). Bu noktada Schumacher, Lizbon Antlaşması'nın kademeli olarak uluslar üstü özellikler kazandırması gibi bazı iyileştirmelere rağmen, AB üyeleri arasında farklılaşan çıkarların etkisine dikkat çekmektedir (Schumacher, 2011). AB'nin normlarının dünyaya yayılmasının araçlarından biri olan demokrasi teşviki düşünüldüğünde, AB'nin otoriter rejimlerle ilişkilerin iyileştirilmesi gibi demokratikleşme fikriyle çatışan bazı politikalar, AB'nin normatif gücünün başarısız olduğu yönünde fikirlere yol açmaktadır (Gümüş, 2022). Bu bağlamda Whitman'a göre "AB'nin dış politikası üç boyut arasında (üye devletler, uluslarüstü AB ve kozmopolitik dünya toplumu) şekillenmektedir. Burada Whitman tarafından belirtilen çelişki, özellikle Lizbon'dan sonra dış politikanın AB çatısı altında daha güçlü biçimde ele alınmasıyla üye ülkelerin ulusal çıkarlarını koruma çabası arasında bulunan çelişkidir. (Whitman, 2013). AB'nin dış politika yapım süreci ve çalışma açısından Arap Baharı süreci bu çelişki kapsamında ele alınarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada ncelikli olarak Arap Baharı ve sonuçlarına yer verilmesinin ardından AB'nin bu bölgeye yönelik uygulamış olduğu politika ve politika yapım araçları incelenecektir. Son olarak ise bölgeye yönelik uygulanan politikaların ne kadar etkili olduğu sorusuna yanıt aranacaktır.

ARAP BAHARI

Arap Baharı, en yalın haliyle ODKA Bölgesi'ndeki otorite rejimlerine karşı başkaldırı olarak tanımlanmış ve "Arap Baharı" terimi aynı zamanda Soğuk Savaş'ın sonlarında Doğu Avrupa'da yaşanmış olan bir takım isyanlara da referans olmuştur (Arazna, 2014, s. 82). 2010'un sonunda ve 2011'in başlarında Arap ayaklanmaları, Arap lkeleri genelinde yayılmaya başlamıştır. Bu ayaklanmaların birden çok nedene bağlı olarak başladığı bilinse de temel olarak ekonomik, siyasi ve demografik yapı olmak üzere üç nedene ayrılabilir.(Paksoy, Alancioğlu, & Paksoy, 2013, s. 178). Ekonomik nedenlerden bahsetmek gerekirse, genç nüfustaki işsizlik tüm bu ülkeler için önemli bir sorun olarak başlarda gelmektedir. Aynı zamanda yüksek düzeydeki enflasyon ve yolsuzluk sorunu bu ülkelerin taşımış olduğu bir tür özelliktir demek yanlış olmayacaktır. Siyasi sorunlara gelindiği zaman, neredeyse söz konusu olan tüm bu ülkelerde Őeffaf olmayan hileli seçimler yapılmış ve bu hileli seçimler ülkelere yönelik alternatif sonuçlar sunmamıştır. Bir diğer değişle demokrasi ve insan hakları bu ülkelerin anayasalarında ve hkmet açıklamalarında yasal olarak kabul edilmiş ve kanunlaştırılmış olmasına rağmen, demokratik ilkelerin fiili olarak uygulaması ihmal edilmiştir (zekin & Akkas, 2014, s. 80-81). Bununla birlikte, ifade özgürlüğü, protesto özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gibi her türlü haklar baskı altına alınmıştır (Çeliktas, 2012). Bölgedeki bu ülkelerin demografik durumuna bakıldığı zaman, çoğunlukla gençlerin oluşturduğu nüfus, yaşlılara nazaran daha fazladır. Yaşlı nüfusun söz konusu hkmetlere karşı örgütlenip, değişime yol açacak girişimlere yönelik enerjileri olmadığı için özgürlüğe yönelik taleplerini dile getiren protestolarda bulunmak ülkenin çoğunluk genç nüfusunun üzerine düştüğü söylenebilir.

Tunus'ta her Şey, Mohamed Bouazizi adlı bir kişinin ekonomik yoksulluk nedeniyle kendini ateşe vermesi ve bu olayın tetikleyici bir meseleye dönüşmesiyle başlamıştır (BBC News, 2013). Yaklaşık 23 yıldır ülkenin devlet başkanlığını yürüten Bin Ali, ayaklanma başladığında protestolar durmadığı için istifa etmek zorunda kalmıştır. Başa gelen yeni geçici hkmet, kontrolü eline almış, fakat protestoların durdurulmasına yönelik başarılı bir sonuca ulaşmamıştır. Çünkü başa gelen yeni hkmet, Bin Ali döneminde de mevcut olan birçok politikacıyı içerisinde barındırmasıyla beraber, fazla bir zaman geçmeden hkmetin kendini feshetmesiyle birlikte seçimler yapılmıştır(Koçak, 2012, s. 42-43). Sorunların fiilen başladığı ülke olan Tunus, diğer ülkelerdeki sorunların bir yıl gibi bir sürede barışçıl bir Şekilde zlmesinin ardından ülkedeki olaylara Fransa'dan ciddi tepkiler gelmiştir. Bin Ali'nin ciddi bir diktatör olmasına rağmen Fransa tarafından ekonomik ilişkilerin tam da Fransa'nın istediği düzeyde olmasından dolayı Fransa, Bin Ali'ye yönelik sempatik bir Şekilde tepki vererek Bin Ali'den yana olmuştur (Din, 2018, s. 21). Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı zaman Fransa Bakanı, ülkedeki varlığını eleştiren bir açıklama yapmasından sonra Fransa, Bin Ali Dönemi'ni destekleme kararı almıştır. Fakat yine de Fransa'nın ilk tepkisi protestoları eleştirme yönünde olmuştur (Fraser, 2011).

Ürdün'de ise artan enflasyon ve işsizlik oranı ayaklanmaların başlamasına neden olmuştur (Gugan, 2013, s. 313). Ayaklanmanın başlamasıyla birlikte mevcut sorunların varlığı nedeniyle çıkan ayaklanmanın kontrol altına alınması Tunus'la karşılaştırıldığı zaman daha kolay ve çabuk olmuştur. Çünkü ayaklanma sürecinde yapılmış olan parlamento seçimleriyle birlikte başbakan değişmiş ve bunun sonucunda Ürdün'de yaşanan olaylar hızlı bir şekilde kontrol altına alınmıştır (Beck & Hüser, 2015, s. 95).

Mısır'da ise Hüsnü Mübarek, Enver Sedat'ın başkanlık döneminde başkan yardımcılığına atanmış ve Enver Sedat'ın 1981 yılında suikaste uğramasının ardından cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. Hüsnü Mübarek'in uygulamış olduğu rejim, gizli polise ve işkenceye güvenen bir yapıda olmakla beraber, Mübarek'e karşı protestolar başladığı zaman mevcut ordu protestoculara destek vermekle birlikte protestocuların yanında yer almıştır. Yaklaşık iki yıldır Tahrir Meydanı'nda polis söz konusu protestoculara yönelik müdahalesi nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ardından Mısır'da askeri darbe olmuş ve Hüsnü Mübarek döneminde Mısır'ın en etkili siyasi gruplarından biri olan Müslüman kardeşlerin lideri Mursi'nin halk tarafından seçilip, göreve gelmesiyle birlikte söz konusu eylemler yasaklanmıştır. Mursi'nin seçimle göreve gelmesinin en büyük nedeni ise halkın Mısır'daki siyasi bir değişim amacını orduya ve Hüsnü Mübarek'e gösterme amacıyla Mursi'yi seçmesi olmuştur. Halkın Mursi'yi seçimle göreve getirmesinin arkasındaki en büyük nedeni, Mısır'daki siyasi bir değişim amacını orduya ve Hüsnü Mübarek'e gösterme motivasyonu olmuştur (Laz, 2014, s. 48). Fakat halkın siyasi değişim amacıyla göreve gelen Mursi, laik olmayan ve protestoculara karşı baskı uygulayan Müslüman Kardeşler'in üyesi olduğu için protestolar devam etmiş ve akabinde söz konusu protestolar ordu tarafından kontrol altına alınmıştır. Ardından ordu bir askeri darbe daha yapmış, ardından El Sisi iktidarı ele geçirmiştir. Mevcut durumda seçimler yapılmış, fakat yapılmış olan seçimler özgür olarak görülmemiştir. El Sisi'nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte protestolar durmuştur. Çünkü her protesto olaylarında sonra bir darbe ya da yönetimi ele geçirme hareketi ile karşı karşıya kalınmış ve bunun sonucunda protestocular Tahrir Meydanı'nda kalarak eylemlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Hüsnü Mübarek devrildiğinde, ordu ve laiklik yanlısı vatandaşlar Tahrir Meydanı'nda, Mursi devrildiğinde ise siyasetin militarizasyonuna karşı sivil destekçiler Tahrir Meydanı'nda kalmışlardır. Ancak hepsinin ortak noktası protestoculara karşı şiddet kullanmaları olmakla birlikte Mısır'ı diğer ülkelerden ayıran şey ise iki askeri darbenin gerçekleşmesi olmuştur (Khan, Mahmood, & Salim, 2020, s. 48-49).

Bahreyn'de ise yapılan protestoların siyasi reform talep etmesiyle birlikte bölgede karışıklıklar başlamıştır. Bahreyn'de yaşanmış olan olaylar diğer ülkelerden farklı bir askeri müdahale olmuştur. Aslında Bahreyn, Suudi Arabistan'dan protestocuları bastırmak için askeri müdahalede bulunmasını talep etmiş ve bunun sonucunda yapılan dış askeri müdahale, Bahreyn'deki olayları tamamen sona erdirmiştir (France24, 2021).

Suriye'de Beşar Esad, ülkeyi Sünni çoğunluk üzerinde yönetmekle beraber, Suriye'nin durumu Mısır'dan farklı olmuştur. Çünkü Suriye ordusu Beşar Esad'ın korunma görevini üstlenmiştir. İnsanların demokratik reformlar ve baskıların sona ermesini talep ettiği protestolar barışçıl nitelikte olmuştur. Fakat protestoların marjinalleşmesi ile birlikte (kendilerini

silahlandırmaları) olaylar bir iç savaşa dönüşmüştür. Yaşanan olaylar karşısında Birleşmiş Milletler bir seçim isteyerek çözüm bulmaya çalışmıştır. Fakat Rusya ve in, Beşar Esad'ın tüm meseleyi uluslararası bir iç savaşa dönüştüren çağrısının ardından Rusya'nın ülkeyi askeri olarak işgal etmesini engellemiştir (Khan, Mahmood, & Salim, 2020, s. 50). Suriye'deki durum hala karmaşık durumunu korumakla birlikte tam olarak istikrara kavuşmuş değillerdir.

Libya'da ise ülkeyi yöneten Kaddafi, uzun bir süredir Libya'nın doğusunu görmezden gelmiştir. Protestolar başlayınca Kaddafi, tepki olarak sert bir karşılık vermiş, bununla birlikte ülke ordusunun bir kısmı mevcut isyanlara destek vererek katılırken, bir kısmı ise Kaddafi lehinde kalmış ve bunun sonucunda ordu ikiye bölünmüştür (Gaub, 2013, s. 233). Yapılan protestolar barışçıl niteliğe sahip olmamakla birlikte çatışmaya dönüşmüştür. Bölgedeki protestoların çatışmaya dönüşmesiyle birlikte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, duruma ilişkin bir çözüm üretmiştir (UNSCR, 2011). Buna yönelik, Birleşmiş Milletler'in bir ülkede fiilen "koruma sorumluluğu" uygulaması ilk kez uygulanmış ve uluslararası toplumun gereken her yolu kullanma anlayışının altı çizilmiştir. Müdahaleyi örgütleyen NATO ve NATO'nun yasal gücü olarak ABD, Fransa ve Birleşik Krallık olmuştur. Söz konusu müdahale ile çok sayıda eleştiri gelmekle birlikte, en önemli eleştiri bölgede bombalama için uçakların kullanılması ve kullanılan bombaların daha fazla sivilin ölümlerine neden olmaları olmuştur. Libya'yı diğer ülkelerden farklı kılan şey, Suriye istisnası haricinde iç savaş yaşamış olmasıdır. Ayrıca rejim değişikliğine neden olan Birleşmiş Milletler ve NATO öncülüğünde dış müdahaleler olmuştur. Günümüzde de Libya'nın durumu karmaşıklığını korumakta ve hala istikrara ulaşma konusunda başarıya ulaşmamışlardır (Mahdavi, 2015, s. 21).

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ARAP BAHARINA YÖNELİK TEPKİSİ

Arap Baharı, ODKA bölgesinde istikrarsızlığa neden olurken, AB söz konusu ülkelerde karşılaşmış olduğu zorluklar konusuna hazırlıksız yakalanmıştır. AB, bu ülkelerin daha etkin bir ekonomiye sahip hale gelmesine yardımcı olabilecek yeni politikalar geliştirmiştir. AB'nin Arap Baharı'na yönelik olarak eski sömürge sonrası ülkeler ile AB'ye üye ülkeler arasındaki ekonomik çıkarlar ve özel bağlantılar Birliği sınırlandırmakla beraber tepkilerini şekillendirmiştir (Sarto, 2016, s. 225). Buna yönelik olarak AB'nin ilk tepkisi, ayaklanmaların başlamasından birkaç ay sonra gelmiştir. Mart 2011'de Avrupa Birliği Dışışleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve Komisyon bir araya gelerek, "*Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı İçin Ortaklık*" başlığı altında bir ortaklık paylaştılar (European Commission, 2011a). Bu hükümetler arası ortaklığın amacı, öncelikle bölgesel istikrarı, insani gelişmeyi ve bölge içindeki ekonomik entegrasyonu teşvik eden projelere odaklanarak, bölgedeki ülkelerle işbirliğini ve diyaloğu teşvik etmek olmuştur. Bu ortaklıkta öne çıkan üç unsur bulunmaktadır. Birincisi, siyasi sistem üzerinde her türlü özgürlük ve reformu sağlamayı amaçlayan demokratik dönüşüm ve kurumsal yapılanma ile ilgilidir. İkinçisi, sivil toplum kuruluşlarına daha fazla destek vermek ve gençlerle daha fazla etkileşim kurmak gibi vatandaşlarla güçlü ortaklıklar kurmak üzerinedir. Üçüncüsü ise, kalkınması gereken devlet kurumları ve bölgelere destek sağlamayı amaçlayan sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilgilidir (European Commission, 2011b). Bu unsurlar, AB'nin ODKA Bölgesi'ndeki ayaklanmaları kontrol altına almaya yönelik kısa vadeli

sonuçları için başvurmuş oldukları projeler olmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirmek için AB'nin ilk destekleri, insani yardım, işbirliğini kolaylaştırma ve FRONTEX ortak operasyonlarına yönelik olarak yaklaşık 30 milyon Euro, dış sınırlar fonu ve Avrupa Mülteci Fonu için ise yaklaşık 25 milyon Euro'luk bütçe ayrılmıştır (European Commission, 2011b). Uygulanması planlanmış bu politikalara bakıldığı zaman, AB'nin daha çok sivil toplum, halk işbirliği ve iletişimine odaklandığını söylenebilir. Ancak AB'nin destekleri her ülke için farklı olmakla birlikte, AB'nin sağlamış olduğu desteklere yönelik katılımlar da ülkelerin isteklerine ve durumuna göre farklılık göstermektedir.

25 Mayıs 2011 tarihinde AB, bölgenin değişen koşullarına yönelik yaklaşımlarını geliştirerek "gözden geçirilmiş yeni Avrupa Komşuluk Politikası üzerine" bir tebliğ yayımlamıştır. (European Commission, 2011a). Bu yeni yaklaşımla birlikte AB, sahip olduğu demokrasi ilkesi, hukukun üstünlüğü, insan onuru, azınlık haklarının korunması, her türlü özgürlük gibi ekonomik ve demokratik değerlerin yanı sıra bunun yanında daha liberal ekonomileri desteklemeyi amaçlamıştır (Noutcheva, 2015, s. 27). Yeni yaklaşım, daha demokratik devletlerin insanlar için daha fazla istihdam olanağını sağlayacağı düşüncesine dayanmakla birlikte aynı zamanda ülkeden ülkeye değişen koşulluluğuna da dayanmıştır. Yani bir ülke kendi iç reformlarında daha fazla gelişme göstermesi durumunda, AB'nin bu ülkelere yönelik daha fazla destek vermesi söz konusu olacaktır (EUR-Lex, 2011). Bu yeni yaklaşım aynı zamanda bu hedefleri gerçekleştirmek için yeni mekanizma ve araçlar vasıtasıyla derin demokrasiyi ve ekonomik kalkınmayı destekleme amacını taşımıştır. Genel olarak bu tebliğ, AB'nin yeni politikasına ilişkin daha somut bir fikir sunmuş olsa da söz konusu olan yeni yaklaşımın temelindeki tekliflerin çoğu daha önceki aşamalarda yer almıştır. Buna bağlı olarak Arap ayaklanması öncesi Avrupa Komşuluk Politikası ile farklı olarak koşulluluğa ve farklılaştırılmış yaklaşıma yapılan güçlü bir vurguyu içermesine rağmen, tebliğle birlikte revizyona uğramaktan ziyade önceki politikaları güçlendirici bir etkisi olmuştur (Tömmel, 2013, s. 35).

Bu ayaklanmalar siyasi istikrarsızlığa ve toplumsal huzursuzluklara neden olurken, Arap Baharı'nın özellikle yasadışı göç ve güvenlik alanlarında AB'ye birçok zorluk getirdiğini söylemek doğru olacaktır. Bu sorunla başa çıkmak için AB, "Güney Akdeniz Ülkeleri ile Göç, Hareketlilik ve Güvenlik için bir diyalog" kurmuştur. Bu yaklaşımla AB, olası göç dalgası ve güvenlik sorunlarına ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli birçok önlem almıştır. Ancak etkinlik düzeyleri üye devletler arasındaki dayanışmaya ve istikrarsız koşullara sahip üçüncü ülkelerin uyum sağlamasına bağlı olmuştur.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KULLANMIŞ OLDUĞU ARAÇ VE STRATEJİLER

2007 yılında imzalanıp, 2009 yılında yürürlüğe girmiş olan Lizbon Antlaşması beraberinde getirmiş olduğu birçok değişikliğin yanı sıra, AB üyeleri arasında dış politika konularında uyum ve tutarlılığı sağlamayı amaçlamıştır. Maastricht Antlaşması ile getirilen ve üye devletlerin arasında ortak bir dışişleri politikasını geliştirme amacını taşıyan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), Lizbon Antlaşması ile kapsamı genişletilmiştir. Bununla beraber Yüksek Temsilci ve Dış İlişkiler Komiserliği görevleri bir araya getirilerek, ODGP Yüksek Temsilciliği oluşturulmuştur.

Aynı zamanda Avrupa Birliği Dış Eylem Servisi (ADES) gibi yeni organlar kurulup, bu organlara yetkiler verilerek ODGP'nin yetkilerinde bir artış söz konusu olmuştur (McCormick, 2015, s. 494-495). Bu yeni gelişmeler, AB'nin aktrlğ ve dış politikası açısından oldukça önemli olduğu kadar AB'ye ye ülkelerin de AB düzeyindeki politikaları arasında uyum ve tutarlılık sağlaması açısından da oldukça önemlidir. ye lkeler arasında uyum içinde çalışmak ve ortak bir Şekilde karar verme mekanizmasının oluşması, AB'nin ulaşmak istediği amaçların başında gelmektedir. Bu açıdan AB'nin nc ülkelerle olan dış ilişkilerinde birlikte hareket edebilme ve tek bir ağızdan seslerini çıkarmaları amaçlanmıştır.

Arap Baharı sürecinde AB'nin kullanmış olduğu araç ve stratejilere bakıldığı zaman ilk olarak Aralık 2011'de yayımlanan Memorandum'a (MEMO/11/918) bakmak gerekir. AB'nin kullanmış olduğu araçlar; finansal destek, hareketlilik ve Pazar olmak üzere e ayrılmıştır (European Commission, 2011a). Bu araçlar, her ülkenin ihtiyaçlarına ve reformlarına göre düzenlenen ve farklı kullanım alanlarını içeren araçlar olmuştur. Finansal destek ile ilgili olarak Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası aracılığıyla bu ülkelere fonların teşvik edilip, krediler verilerek ekonomik olarak destek vermek amaçlanmıştır. Bu araç kapsamındaki programlardan biri de Ortaklık Reformlarını ve Kapsayıcı Büyümeyi Destekleme Programı (SPRING) olmuştur. Bu programla AB, demokratik reform yapan ülkelere kendi iç reformlarına yönelik destek verme amacını gütmüştür. Hareketlilik ile ilgili olarak AB, hareketlilik ortaklığı kurmuş ve g konularını içermesinden dolayı Birlik için önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak hareketlilik ile ilgili olan ortaklık, Avrupa merkezli olmasından dolayı bu bölgelerdeki ülkeler için yalnızca seçici gu teşvik etmiştir (Seeberg, 2017). Piyasa açısından AB, liberal ekonominin demokrasiye katkı sağlayacağını düşündüğü için bu ülkelerin ekonomilerini liberalleştirmeyi amaçlamıştır. Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanları (DCFTA) için müzakereler kurulmuş ve bu araçlarla beraber AB, söz konusu ülkelerin ekonomilerini AB'nin tek pazarına sokmak istemiştir. Bununla birlikte küçük ve orta ölçekli işletmelere desteği teşvik eden SANAD programı da kurulmuştur (SANAD MENA Fund for Micro, Small and Medium Enterprises, 2018).

Diğer araçlarla ilgili olarak AB, Avrupa Demokrasi Vakfı'nı kurmuş ve bu amaçla farklı görüş ve özelliklere sahip olan ülkelerle ortak noktada buluşarak siyasi aktörlere destek vermek istemiştir. Arap ayaklanmaları söz konusu ülkelerdeki birçok aktörün değişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla eski aktörler mevcut siyaset sahnesinden çekilince, AB bu bölgeyi daha etkin bir Şekilde birlik çıkarlarına yönelik Őekillendirme amacıyla yeni aktörleri ve değişen yeni ortamı anlamak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda AB ile bu ülkeler arasındaki siyasi diyalogu geliştirmek amacıyla bölgeye AB Konseyi tarafından İşpanyol Diplomat Bernardino Leon zel Temsilci olarak atanmıştır (Council of the EU, 2011). Ancak tüm bu çabalar göz önüne alındığı zaman, ADES'in koordinasyonu yararsız kalmıştır. Çünkü ye devletlerin aslında hiçbiri ADES'e liderlik etme ve bu ülkelerdeki siyasi aktörlerle diyalog kurma konusunda istekli olmamışlardır.

Arap Baharı döneminden en önemli ölçüde etkilenen ülkelere ve AB'nin bu ülkelere yönelik özel politikalarına bakıldığı zaman, AB'nin kullanmış olduğu politikaların etkinliği ve bu ülkelerin mevcut durumunu daha iyi anlamak mümkündür. AB'nin stratejisinin anlaşılması için ODKA

bölgesine olan ilgisinin kaynağından da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Öncelikle AB'nin enerji güvenliği ve ikili ekonomik ilişkileri bölgeyi AB için değerli kılmaktadır. Öte yandan bölgede oluşabilecek sorunların AB'yi göçmen akışının artışıyla etkileyebileceği bilinmektedir. Bu noktada göçmen akışlarının kontrol edilmesi kapsamında bölgenin istikrarı AB için önem arz etmektedir. Ayrıca özellikle ABD ve Rusya'nın bölgede etkin güç olma isteği AB için bir mücadele alanı yaratmaktadır. Tüm bahsedilen bu gerekçeler düşünüldüğünde bölgenin istikrarı AB için büyük bir önem arz etmektedir. Ancak üye ülkeler arasındaki uyuşmazlık AB'nin yekpare bir hareket kabiliyeti oluşturmasını engellemiştir. Örneğin Muhammed Buazizi'nin Tunus'ta başlatmış olduğu Arap ayaklanmalarına karşı AB sert tepkiler göstermemiş ve bekle-gör yaklaşımını tercih etmiştir (Dinç, 2018, s. 24). Wouters ve Duquet'e göre ise AB ve bazı üye devletler hangi tarafı destekleyeceğinden emin olmadığından, ayaklanmalara verilen ilk tepkiler Avrupa'nın isteksizliğini ve kararsızlığını göstermektedir. Bu ilk tepki genel olarak AB üyesi ülkeler arasında tutarlı bir politika ve ortak anlayış eksikliğiyle açıklanmış, daha sonra yaşanan gelişmeler ve aralarındaki çelişkili politikalar bu görüşü güçlendirmiştir (Wouters & Duquet, 2013, s. 238-239).

Tunus dışında Libya'da da AB üyelerinin farklı tutumlarına örnek verilebilmektedir. Libya'ya müdahale söz konusu olduğunda Fransa ve Birleşik Krallık zaman içerisinde askeri müdahaleye sıcak bakmaya başlamış ve Avrupa Konseyi Başkanı rejim değişikliği için müdahaleyi kabul edilebilir bulmuşken Almanya her türlü askeri müdahaleye açıkça karşı durmuştur (Fabbrini, 2014, s. 185). Öte yandan demokrasinin temel bir Avrupa değeri ve komşularla ilişkilerin geliştirilmesinin temeli olduğu konusundaki genel anlaşmaya rağmen, AB içerisindeki düşünce farklılıkları bu görüşün pratikte uygulanmasını engellemiştir. Bölgede Arap Baharından sonra farklı rejim türleri ortaya çıkmış ancak AB yarı otokratik ya da farklılaşan hibrit rejimleri hedef alan politikalara yönelik bir plana sahip olmamıştır. Bu belirsizlik, demokrasinin desteklenmesi konusunda ne yapılması gerektiği konusundaki görüş farklılığını barındırmakla birlikte "Avrupa Demokrasi Mutabakatı"nın resmi olarak kabulü konusunda anlaşmaya varılamaması sonucunu doğurmuştur (Orbie & Wetzel, 2011). Ratka bu durumu üye ülkeler arasındaki çıkar farklılıklarının devam etmesiyle açıklamaktadır. Bilhassa ekonomik olarak entegre olup birbirlerine bağımlı hale gelen AB üye devletlerinin dış politika çıkarlarının uyumlaşmamasının AB'nin dış politika manevra alanını sınırladığını belirtmiştir (Ratka, 2012, s. 70). Örneğin Arap baharı başlamadan önce farklı Avrupa devletlerinin Kaddafi rejimiyle iyi ilişkileri olmasına rağmen strateji ve politikaları birbirinden farklı olmuştur. Libya'da baharın iç savaşa dönüşmesi ve bu dönüşüm sonrasında yaşanan göçmen krizi, AB ülkelerinin politikalarının belirgin şekilde farklılaşmasına da kaynaklık etmiştir (Wardin, 2018). Ayrıca Libya'da ortaya çıkan iç savaşa ilişkin olarak AB, Kaddafi'ye yönelik birçok yaptırım uygulamaya koymakla birlikte sivillerin korunması için de yaklaşık 155 milyon Euro destek vermiştir (European Commission, 2011a). Ancak Libya'nın mevcut durumu incelendiğinde, Libya'da hala istikrar sağlanamamakla beraber, söz konusu ülkede rejim değişikliği yaşanmaya devam etmektedir.

Ürdün ODKA bölgesindeki en istikrarlı ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Arap ayaklanmaları başladığı zaman, ülke genelinde özellikle, yolsuzluk, enflasyon, düşük maaşlar, işsizlik, kısıtlı özgürlükler ve (Filistinli mültecilerle) etnik gerginlikler sebebiyle başlayan

protestolar ülke geneline yayılmıştır. AB ülkenin istikrarı için 2012 yılında ilk kez AB-Ürdün Görev Gücü'n oluşturmuş ve finansal destek sağlamış olsa da (yaklaşık 70 milyon Euro) eylem planından daha öte bir koşulluluk çizmemiştir. Yani protestolardan önce ve sonra AB Ürdün özelinde yeni ya da şartlara özgü bir politika izlememiş, bu noktada Ürdün'de etkin olma şansını yitirmiştir. Gugan'a göre AB'nin Ürdün'e bakış açısı protestolardan sonra bile fazlasıyla iyimser kalmış ve bu durum da Ürdün rejiminin uyguladığı reformların temelsiz ya da diğer bir değişle köklü değişiklikler getirmeyen yüzeysel bir süreç olmasına yol açmıştır (Gugan, 2013, s. 317).

Mısır'da Hüsnü Mübarek iktidardan devrildiğinde, protestocuların siyasi ve ekonomik haklar gibi talepleriyle ilgili olarak AB sivil toplum için yaklaşık 20 milyon Euro ve bu ülkedeki enerjiyle ilgili olarak boru hatları içinse yaklaşık 95 milyon Euro kaynak sağlamıştır (European Commission, 2011a). Bunlara ek olarak AB, seçim komisyonu altında Mısır'da özgürce seçimlerin yapılabilmesi ve ülkenin demokrasiye geçişi için de yaklaşık 2 milyon Euro kaynak sağlamıştır. Mısır rneğinde devrimden sonra siyasi özgürlükler (en azından resmi olarak) garanti altına alınmış, ancak ekonomik sorunlar devam etmiş, hatta derinleşmiştir. Bu sebeple Mısır için bu sorunlar çemberi daha çok ekonomi merkezli olarak ortaya çıkmıştır. AB ekonomik katkı karşılığında Mısır'dan; ortak değerlere uygun siyasi diyalog, demokratik kurumların gclendirilmesi, hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanması, insan haklarının teşviki, AB ile ekonomik entegrasyonun geliştirilmesi, vergi sisteminin düzenlenmesi, ekonomik diyalogun geliştirilmesi, bölgesel yatırımların düzenlenmesi gibi kimi eylemler beklemiştir. Bu noktada özellikle AB'nin siyasi taleplerden ziyade ekonomik ve sektörel taleplerde bulunması ve bu talepleri öncelikli olarak görmesi AB'nin pragmatik yaklaşımının ve en azından otokratik bir yönetime göz yummasının göstergesi olarak anlaşılabilmektedir. Başka bir değişle hem Ürdün hem de Mısır rneği AB'nin öncelikli statükoyu tercih ettiğini ve değişken geçiş süreci yerine otokratik istikrarı desteklemeyi seçtiğini göstermektedir (Gugan, 2013, s. 325). Bu nedenle Mısır'ın mevcut durumuna bakıldığı zaman demokratik olmayan bir askeri darbenin yaşanmasının ardından Mısır'a yönelik herhangi bir demokratik geçişten söz etmek mümkün olmamıştır.

AB'nin görece etkisiz görülen performansının nedenleri arasında çatışma yönetimi, güvenlik tehditleri ve öncelikleri konusunda ye devletler arasındaki farklı algılar ve daha genel olarak uluslararası politikada risk alma konusunda farklı tutumlar bulunmaktadır. AB içerisinde hangi çatışmaların AB için öncelik teşkil ettiği ve daha fazla dikkat ve kaynak gerektirdiği konusunda ortak bir anlayış bulunmamaktadır (Biscop, 2013, s. 1142). Kriz durumlarına hızlı kolektif tepkiler verme zorunluluğu, ye devletlerin onayladığı tek bir dış politika yürütmenin yapısal zayıflıklarını ortaya koymuştur. Libya, kolektif hareket etme konusunda hızlı bir anlaşma sağlanamadığında, ye devletlerin AB erevesi dışındaki eylemlerinin öneminin devam ettiğinin bir örneğini teşkil etmektedir. Suriye, hem AB diplomasisinin küresel düzeydeki acizliğinin hem de İngiltere ve Fransa'nın çatışmadaki isyancı grupları silahlandırma konusundaki ısrarı üzerine ambargonun kaldırılması konusunda oybirliğiyle karara varmanın yarattığı i zorlukların bir rneği olmuştur. Ayrıca Mısır 2013 yılında yaptırımlar ile cezalandırılmak istenmiş ancak bu kabul edilmemiştir (Noutcheva, 2015, s. 32). Bunun yanı sıra Libya, Suriye gibi ülkelerin devam

eden durumu, bu ülkelerdeki istikrarsızlığa ilişkin birçok anlaşma ve aracın AB tarafından askıya alınmasına neden olmuştur (Puntillo, 2018, s. 9). Günümüzde Libya ve Suriye'nin mevcut durumuna bakıldığı zaman, söz konusu olan ülkelerin hala istikrar ve demokrasiye yönelik bir gelişme göstermediği görülmektedir. Bu ülkelerin günümüzde hem ekonomik hem de siyasi durumları pek iç açıcı bir durumda değildir.

SONUÇ

Arap Baharı, AB için bir aktör olarak ülkelerin geleceğini şekillendirmek, Avrupa değerleriyle demokratikleşme geçişlerine yardımcı olmak ve aynı zamanda AB sınırları için daha güvenli bir komşuluk ortamını teşvik etme açısından değerlendirilebilecek bir fırsat alanı yaratmıştır. Ancak AB'nin kullanmış olduğu stratejiler ve araçlar bölgeye istikrar getirememiştir. AB'nin dış politikasında büyük bir değişiklik olmadığını da söylemek doğru olacaktır. Çünkü Lizbon Antlaşması ile birlikte, OGSP'nin birçok yetkisi ve kapasitesinin genişletilmeye yönelik adımlar atılmış olmasına rağmen, oluşturulan yeni yapılar etkin bir biçimde kullanılamamıştır. AB, Suriye ve Libya örneğinde olduğu gibi, bölgeye demokratik geçişi getirmeyen geleneksel normatif araçları kullanmaya devam etmektedir.

Buna ek olarak, AB'nin bir bütün olarak söz konusu ülkelere yaptıkları ve birliğe üye ülkelerin söz konusu bölgedeki ülkelere yapmak istedikleri arasında bir ayırım yapmamız gerekmektedir. Ancak bu ülkelerin birçoğu AB'ye üye devletlerin sömürge sonrası devletlerinden oluşmaktaydı, bu nedenle ayaklanma başlayınca ve eski siyasi aktörler ortadan kalktığında AB üye ülkeleri, müttefiklerini ve post-kolonya ile kurulan ilişkiyi kaybetti. Diğer bir deyişle sömürge aktörleri kırıldı. Bu nedenle bazı üye devletler protestoculardan gelen talepleri desteklemeye istekli olmamışlardır. Arap ayaklanma diğer bir sonucuna bakıldığı zaman AB, Arap ayaklanmaları sonucunda bir takım zorluklarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bölgedeki söz konusu ülkeler kendi bölgelerindeki istikrarı kaybedince çok sayıda insan Avrupa'ya göç etmeye başlamış ve söz konusu göçlerin çoğu yasa dışı göçler şeklinde olmuştur. Bu sorun, AB'nin sınırlarını güvence altına alması ve bu ülkelerin liderleriyle birlikte çalışması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak, AB'nin uyguladığı politika ve tedbirler bütünü her iki taraf için de iyi sonuçlar vermemiştir. AB bölgede yumuşak gücünü kullanmak istemiş ve buna yönelik ekonomik yardımlarda bulunmuş olmasına rağmen bölgede tam olarak etkin bir rol üstlenememiştir. Bu durumun ilk sebebi AB'nin Arap Baharı öncesinde bölgeye ulaştırmak istediği normatif değerlerini Arap Baharı süreci sonrasında bölge istikrarına karşılık askıya almış olmasıdır. Diğer bir deyişle AB istikrarı kendi kuruluşundaki normatif değerlere değişmiştir. İkinci olarak AB'nin bölgede etkin olamaması AB içerisinde, Lizbon sonrasında bile, dış politikada ortak bir görüşün bulunmamasında yatmaktadır. Üye devletler ulusal çıkarlarını önceleyerek özellikle göç gibi sorunlarda pragmatist davranmaya devam etmiş ve AB bir aktör olarak üye devletleri konsolide eden bir biçimde bölgede bulunma fırsatını kaybetmiştir.

KAYNAKLAR

- Arazna, M. (2014). The Arab Spring and Its Influence on European Policy. *Security and Defence Quarterly*, 3(2), 81-96.
- BBC News. (2013, Aralık 16). Arab uprising, Country by country- Tunisia: <https://www.bbc.com/news/world-12482315> (Erişim: 6 Mayıs 2022).
- Beck, M., & Hüser, S. (2015). Jordan and the 'Arab Spring': No Challenge, No Change?. *Middle East Critique*. 24(1), 83-97.
- Biscop, S. (2013). Peace Without Money, War Without Americans: Challenges for European Strategy. *International Affairs*. 89(5), 1125-1142.
- Council of the EU. (2011, Temmuz 18). Council decision 2011/424/CFSP appointing a European Union Special Representative for the Southern Mediterranean region: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:188:0024:0026:en:PDF> (Erişim: 6 Haziran 2022).
- eliktaş, Y. (2012). *Arap Baharında İnsan Hakları İhlalleri*. Politika Akademisi: <http://politikaakademisi.org/2012/08/18/arap-baharinda-insan-haklari-ihlalleri/> (Erişim: 5 Mart 2022).
- Dandashly, A. (2015). The EU Response to Regime Change in the Wake of the Arab Revolt: Differential Implementation. *Journal of European Integration*. 37(1), 37-56.
- Din, C. (2018). Avrupa Birliği'nin ve Ü Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımları. *ankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(2), 1-33.
- EUR-Lex. (2011). Joint Communication to the European Council, the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, "A New Response to a Changing Neighbourhood": <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:52011DC0303> (Erişim: 12 Mayıs 2022).
- European Commission. (2011). The EU's response to the Arab Spring: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_918 (Erişim: 11 Mayıs 2022).
- European Commission. (2011). Joint Communication to the European Council, the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean": <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0200:FIN:en:PDF> (Erişim: 12 Mayıs 2022).
- Fabbrini, S. (2014). The European Union and the Libyan crisis. *International Politics*, 51(2). 177-195.

- France24. (2021). Ten Years on, Bahrain Paralysed by Legacy of Arab Spring: <https://www.france24.com/en/live-news/20210212-ten-years-on-bahrain-paralysed-by-legacy-of-arab-spring> (Erişim: 9 Mayıs 2022).
- Fraser, C. (2011). *BBC News*. France in a fluster over Tunisian crisis: <https://www.bbc.com/news/world-africa-12206743> (Erişim: 6 Mayıs 2022).
- Füle, S. (2011). *European commissioner for ENP. Speech on the recent events in North Africa Committee on Foreign Affairs (AFET), SPEECH/11/130*. (Erişim 18 Haziran 2024).
- Gaub, F. (2013). The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression. *Journal of Strategic Studies*. 36(2), 221-244.
- Gugan, D. (2013). Europe and The Arab Spring: Two Case Studies. *European Scientific Journal*, 9(11), 312-326.
- Gümüş, A. (2022). Foreign Policy of the European Union towards the Arab Uprisings. *Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences*. 9(2), 612-627.
- Khan, R., Mahmood, A., ve Salim, A. (2020). Arab Spring Failure: A Case Study of Egypt and Syria. *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*. 4(1), 44-53.
- Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus. *Yasama Dergisi*. (22), 22-61.
- Laz, E. (2014). Sustainable Democracy and the Paradox of the Arab Spring: The Egypt Experience. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*. 13(1&2), 41-51.
- Mahdavi, M. (2015). A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in the Middle East. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*. 20(1), 7-36.
- Manners, I. (2013). Assessing the decennial, reassessing the global: Understanding European Union normative power in global politics. *Cooperation and Conflict*. 48(2), 304-329.
- McCormick, J. (2015). *Avrupa Birliği Siyaseti*. (Çev.: Doğançal Özsel). Adres Yayınları. Ankara.
- Noutcheva, G. (2015). Institutional Governance of European Neighbourhood Policy in the Wake of the Arab Spring. *Journal of European Integration*. 37(1), 19-36.
- Orbie, J., ve Wetzel, A. (2011). With Map and Compass on Narrow Paths and through Shallow Waters: Discovering the Substance of EU Democracy Promotion. *European Foreign Affairs Review*. 16(5), 705-725.
- Özekin, M. K., ve Akkas, H. H. (2014). An Empirical Look to the Arab Spring: Causes and Consequences. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. 13(1&2), 75-87.
- Paksoy, H., Alancioğlu, E., & Paksoy, S. (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(46). 169-182.
- Puntillo, E. (2018). The Impact of the 'Arab Spring' on the EU Foreign Policy. *University of Catania*.

- Ratka, E. (2012). Germany and the Arab spring--foreign policy between new activism and old habits. *German Politics and Society*. 30(2), 59-74.
- SANAD MENA (2018). *Fund for Micro, Small and Medium Enterprises*.. European Commission: https://ec.europa.eu/eu-external-investment-plan/projects/sanad-mena-fund-micro-small-and-medium-enterprises_en (Erişim: 15 Mayıs 2022).
- Sarto, R. A. (2016). Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the 'Arab Spring'. *Journal of Common Market Studies*. 54(2), 215-232.
- Schumacher, T. (2011). The EU and the Arab Spring: between spectatorship and actorness. *Insight Turkey*. 13(3), 107-119.
- Seeberg, P. (2017). Mobility Partnerships and Security Subcomplexes in the Mediterranean: The Strategic Role of Migration and the European Union's Foreign and Security Policies Towards the MENA Region. *European Foreign Affairs Review*. 22(1), 91-110.
- Tömmel, I. (2013). The New Neighborhood Policy of the EU: An Appropriate Response to the Arab Spring? *Democracy and Security*, 9(1&2). 19-39.
- UNSCR. (2011). United Nation Security Council Resolution 1973: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf (Erişim: 11 Mayıs 2022).
- Wardin, K. (2018). Armed Conflicts in Fragile States and their Influence on Illegal Migrations and Refugees in the European Union in the 21st Century. *Politeja*. 15(5), 211-230.
- Whitman, R. G. (2013). The neo-normative turn in theorising the EU's international presence. *Cooperation and Conflict*. 48(2), 171-193.
- Wouters, J., ve Duquet, S. (2013). The Arab Uprisings and the European Union: in Search of a Comprehensive Strategy. *Yearbook of European Law*. 32(1), 230-265.